

“Шлях смерті злий і повний прокляття. По ньому йдуть ті, хто гоне добрих, друзі брехні, ... ті, хто не живуть у добрі” [1: 19]. “Дидахе” радить уникати цього шляху: “... у Церкві сповідуй гріхи свої і не молися з дурним сумлінням” [1: 19].

Найдавніший педагогічний твір періоду дохристиянської писемності “Вчення дванадцяти апостолів” або “Дидахе” зводить піклування батьків про виховання дітей до християнської доброчесності, яка передбачає відповідальність за вчинки, за збереження духовної і тілесної чистоти, до добротворення.

Викладене уможлиблює такі **висновки**:

1. Вивчення історичної педагогічної і релігійної спадщини є актуальною проблемою сучасної педагогічної науки.

2. В умовах українського відродження посилюється роль духовних цінностей, які були сформовані у найдавніші часи дохристиянської писемності у творах мужів апостольських.

3. Встановлено, що традиції, закладені у спадщині апостольських мужів, можуть бути цінним виховним здобутком у процесі виховання високоморальної особистості, що забезпечує глибинний зміст твору “Вчення дванадцяти апостолів” або “Дидахе”.

Основні аспекти висвітленої проблеми є актуальними і можуть бути предметом наукового вивчення сучасних дослідників процесу виховання високоморальної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ранние отцы Церкви. Антология. – Брюссель, 1988. – 737 с.
2. Писания мужей апостольских. – Рига, 1992.

УДК 373.24

В.А. Суржанська

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

На підставі вивчення психолого-педагогічних праць, присвячених проблемі формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку розкрито критерії та показники цієї активності дітей. Враховуючи визначені критерії та показники подано характеристику рівнів пізнавальної активності старших дошкільників, а також критерії оцінювання роботи вихователів дошкільних навчальних закладів з формування пізнавальної активності дітей.

In article on the basis of studying the psychological and pedagogical works devoted to a problem of formation of cognitive activity of children of the senior preschool age, it is opened criteria and parameters of this activity of children. In view of the certain criteria and parameters it is characterized levels of cognitive activity of the senior preschool children, and also criteria of an assessment of works of tutors of preschool educational establishments on formation of cognitive activity of children.

Сучасні психолого-педагогічні праці у контексті проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку розкривають сутність пізнавальної активності (О.Брежнева, Л.Буркова, Д.Годовікова, О.Кононко, С.Ладивір, М.Лісіна, Л.Лохвицька, Г.Люблінська, Б.Мухацька, К.Щербакова). Аналіз філософської (Аристотель, Ф.Бекон, Г.Гегель, І.Кант) та психолого-педагогічної (Дж.Брунер, П.Гальперін, Д.Годовікова, С.Ладивір, М.Матюшкін, Г.Щукіна) літератури свідчить, що розвиток пізнавальної активності є важливою стороною діяльності людини, здійснюваної протягом всього її життя.

На підставі проведеного аналізу досліджень Л.Буркової, Д.Годовікової, С.Ладивір, М.Лісіної, Г.Люблінської, Б.Мухацької, К.Щербакової, підтримуючи визначення сутності пізнавальної активності, сформульоване В.Лозовою, під пізнавальною активністю будемо розуміти рису особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що

передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі визначено структуру пізнавальної активності: типи (М.Поддьяков); види (К.Крутий, В.Лозова); компоненти та елементи (Д.Годовікова, М.Матюшкін, Т.Міхневич, П.Підкасистий); форми та показники прояву (Д.Богоявленська, Д.Годовікова, В.Лозова, А.Петровський, Г.Щукіна); рівні (Ф.Байков, В.Лозова, К.Щербакова). Але їх характеристика подана, переважно для дітей щонайменше молодшого шкільного віку.

Мета статті: на основі аналізу наукових джерел визначити рівні пізнавальної активності дітей-дошкільників з урахуванням притаманних цьому віку особливостей.

У зв'язку з метою сформульовано такі завдання:

1. Визначити критерії та показники пізнавальної активності дітей дошкільного віку; показники, за якими можливо здійснити аналіз роботи вихователів дошкільних навчальних закладів з досліджуваного питання.
2. Дати характеристику рівнів пізнавальної активності.

Аналіз наукової літератури з проблеми організації пізнання дітей (О.Брежнева, Л.Буркова, Д.Годовікова, С.Ладивір, Б.Мухацька, К.Щербакова) дозволив визначити критерії оцінювання роботи вихователів. Серед них:

- уміння організувати різні види діяльності дітей, зацікавлювати їх, підтримувати інтерес, виступити у процесі діяльності дитини як помічник, співробітник;
- стиль спілкування з дітьми (з усією групою та індивідуально), уміння розподіляти свою увагу, диференціювати завдання відповідно до особливостей розвитку пізнавальної активності дітей;
- уміння адекватно та позитивно оцінювати кожную дитину в діяльності, надавати їй при необхідності допомогу;
- стимулювання проявів творчості дітей як фактору “відкриття нового” у пізнанні.

Враховуючи дані наукових досліджень Л.Виготського, П.Гальперіна, Д.Годовікової, Г.Люблінської, Л.Проколієнко, О.Проскури, М.Матюшкіна, у нашому дослідженні було уточнено особливості розвитку пізнавальної активності в дошкільному віці. У загальному вигляді їх можна представити так: прояв з народження, властивість інтенсивно розвиватись; здатність реалізовуватись у різних видах діяльності; виявлення у запитаннях, розмірковуванні, порівнюванні, експериментуванні, вирішенні найрізноманітніших дитячих проблем; наявність пізнавального інтересу на рівні цікавості та всеосяжної допитливості; поєднання інтелектуального та емоційного (як домінуючого) ставлення до предметів, явищ дійсності; наявність наприкінці дошкільного віку ознак самостійності, певної саморегуляції та самоконтролю; набуття після 4-5 років вигляду ініціативної перетворюючої активності [5].

Зважаючи на унікальність дошкільного дитинства, як періоду розвитку дитячої особистості, слід вказати на те, що особливості розвитку пізнавальної активності, проходячи певні етапи становлення, мають індивідуальний характер. За дитиною визнається право на несхожість, власний погляд, індивідуальні захоплення, інтереси, риси характеру, стилю та інше. Тому кожна дитина, як індивідуальність, потребує відповідного індивідуального ставлення у процесі роботи з нею як під час фронтально організованих вихователем занять, так і в роботі підгрупами. Індивідуальність розглядається нами не як конгломерат окремих рис, а як цілісність, що обумовлює інтегративність підходів в індивідуальній роботі з дітьми. Обов'язковим є урахування педагогом індивідуальних проявів особистості дитини у пізнавальній діяльності. Визначені особливості дали змогу більш детально уявити процес становлення пізнання в дошкільному віці і перейти до розгляду характеристик рівнів пізнавальної активності дошкільників у науковій літературі.

У психолого-педагогічних працях помічено традиційне визначення творчого (високого), інтерпретивного (середнього) і репродуктивного (низького) рівнів пізнавальної активності (С.Ладивір, В.Лозова, К.Щербакова, Г.Щукіна). У більшості досліджень можна

помітити ріст від її репродуктивного рівня до творчого. У зв'язку з цим звернемо увагу на чисельні свідчення науковців про тенденцію позитивного росту пізнавальної активності від простих до складних своїх проявів – від низького до високого рівня (В.Лозова, І.Харламов, К.Щербакова, Г.Щукіна).

Причому, характеризуючи творчий рівень прояву пізнавальної активності, вченими зазначається, що діти, які умовно віднесені до цього рівня, працюють охоче і тривалий час, самостійно вирішують пізнавальні завдання, шукають власні способи дій. Діти, що виявляють інтерпретивний рівень розвитку пізнавальної активності, мають менш стійкий і тривалий інтерес до пізнання, працюють самостійно, але підтримують роботу за допомогою запитань до педагога. Репродуктивний, або, як його ще називають, відтворювальний рівень розвитку пізнавальної активності, характеризується тим, що діти, які проявляють його, мають нестійкий інтерес до пізнання, легко відволікаються, охоче виконують завдання за зразком або повторюють за дорослим потрібні дії або слова, від самостійного пошуку відмовляються.

В.Лозова визначає виконавську, реконструктивну та творчу пізнавальну активність школярів [2]. Г.Щукіна також визначає три рівні пізнавальної активності: репродуктивно-наслідувальна; пошуково-виконавська; творча [6]. При цьому розроблена у процесі роботи з учнями-школярами типологія рівнів визначає характер діяльності та вимагає відповідного рівня їхнього загального розвитку, врахування вікових та індивідуальних можливостей.

Враховуючи визначені особливості становлення пізнавальної активності в дошкільному віці, перейдемо до розгляду робіт учених, в яких визначаються рівні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Г.Люблінська, даючи змістовну характеристику розвитку пізнавальної активності дітей протягом дошкільного віку, не зводить ці характерні особливості у певні рівні [3].

У своєму дисертаційному дослідженні пізнавальної активності дітей в сім'ї Г.Стадник традиційно подає характеристику трьох рівнів розвитку пізнавальної активності дошкільників:

- Високий. Характерною особливістю дошкільників є яскраве вираження пізнавальних емоцій. Вони виявляють потребу у пізнанні, інтерес до нової інформації, ознаки уваги і спрямованості на виконання діяльності, самостійно помічають зміни у оточуючому середовищі, діляться враженнями з дорослими та однолітками, ставлять багато запитань, виявляючи відповідні пізнавальні емоції (зацікавленість, захоплення, подив та інші). Виконуючи завдання дорослого, здійснюють пошукові розумові та практичні дії, які характеризуються успішністю, різноманітністю, оригінальністю. У процесі роботи діти розмірковують вголос, ставлять собі запитання; іноді проявляють деякий сумнів у правильності відповіді, оскільки мають декілька варіантів пояснення. Вони завжди радіють успіху і засмучуються у випадках невдач.
- Середній. У дошкільників відсутній стійкий пізнавальний мотив їх діяльності та спілкування. Вони не виявляють інтересу до ситуацій, в яких треба пофантазувати. Свої відповіді на запитання дошкільники будують за взірцем (вони пов'язані в основному із задоволенням комунікативної потреби і новизною ситуації). Інтерес у них якщо і виникає, то під впливом труднощів швидко згасає. Характерною особливістю дітей є те, що вони майже не виявляють пізнавальних емоцій, хоча їм властиві позитивні емоційні прояви. У них не сформовані уміння здійснювати ініціативні розумові дії.
- Низький. Діти пасивні в усіх видах діяльності. Виконувати пізнавальні завдання вони починають лише після багаторазового звернення до них дорослого, а їхня пізнавальна діяльність супроводжується негативними емоціями, почуттям нудьги, пригніченості, байдужим ставленням до результатів своєї діяльності. Характерною особливістю дітей є відсутність пошукових дій, що пов'язано з несформованістю умінь виконувати активну розумову діяльність, відсутністю бажання це робити [4].

Працюючи з дітьми дошкільного віку, Т.Кондратенко, В.Котирло, С.Ладивір також визначають три рівні активності дітей, надаючи характеристикам дітей більшої вагомості та глибини:

- високий – дитина завжди активна, ініціативна у відповідях та спілкуванні, допитлива, завжди уважна, дотримується вказівок, правильно виконує завдання, проявляє готовність долати труднощі, веде активний пошук рішення, легко контактує з дорослими і однолітками, уміє вирішувати конфлікти;
- середній – дитина відповідає тільки на прохання вихователя; слухає пояснення дорослого, але сама не звертається за допомогою, потребує повторення, вказівок та контролю за ходом діяльності; відволікається, наслідує іншому, завдання виконує за умови додаткового стимулювання; робить спроби долати труднощі, але у випадку невдачі відступає; у спілкуванні надає перевагу знайомим дітям, підкоряється ініціативі іншого, проявляючи конформність;
- низький – дитина пасивна, може працювати тільки за умови персонального звертання та постійної допомоги дорослого, байдужа, без спеціальної підтримки не починає діяльність, не працює без взірця, при найменшому утрудненні звертається за допомогою чи відмовляється від діяльності; включається у спільну діяльність на запрошення, але не вміє підтримувати стосунки, часто конфліктує; у дитини переважають ігри сам-на-сам [1].

Зважаючи на визначені науковцями рівні пізнавальної активності, а також досвід власної практичної роботи з дітьми дошкільного віку, зазначимо, що в окремих випадках важко віднести конкретну дитину до визначеного рівня пізнавальної активності. Відчувається необхідність введення проміжного між середнім і високим рівнями розвитку пізнавальної активності дошкільників.

У зв'язку з цим, виходячи з аналізу наукових досліджень, присвячених різним аспектам проблеми пізнавальної активності, враховуючи особливості її розвитку у дошкільному віці, зробимо спробу сформулювати критерії, показники (як те, за чим можна судити про розвиток у даному випадку) та рівні пізнавальної активності дітей дошкільного віку (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Рівні, критерії та показники пізнавальної активності

Рівні	Критерії та показники пізнавальної активності				
	інтерес	ініціатива	самостійність	оригінальність	пізнавальна орієнтація
1	2	3	4	5	6
Репродуктивно-наслідувальний	Пізнавальна пасивність, відсутність інтересу до пізнавальної діяльності	Виявлення бажання включитися у пізнавальну діяльність	Не можуть працювати самостійно; виконують завдання із постійною покроковою допомогою і контролем з боку дорослого	Не виявляють	Мають вузьке коло знань про навколишні предмети, природу, людей та себе; відчують труднощі у встановленні зв'язків між предметами і явищами

1	2	3	4	5	6
Репродуктивно-виконавчий	Нестійкий інтерес до пізнавальної діяльності, який можна підтримувати яскравим пізнавальним матеріалом	Включення у діяльність	Дитині потрібна мінімальна допомога у пізнавальній діяльності з боку педагога у вигляді поштовху, підказки, заохочення дій, спрямування роботи у певному напрямі та темпі	Виявляють у ситуації дії за зразком, на репродуктивному рівні	Прагнуть зрозуміти, запам'ятати, відтворити свої знання за зразком у однотипних завданнях; можуть визначити окремі зв'язки між предметами і явищами
Конструктивно-виконавчий	Досить стійкий вибірковий інтерес до пізнавальної діяльності	Дії, спрямовані на досягнення позитивного результату пізнання	Незалежно від інших перенесення набутих знань, умінь, навичок і досягнення результату пізнання у змінених умовах	Проявляють у певних видах діяльності, до яких мають інтерес	Добре орієнтуються у вивченому матеріалі, використовують знання у практичній діяльності
Творчий	Стійкий інтерес і прагнення до творчої пізнавальної діяльності	Активні, енергійні дії, спрямовані на пошук оригінальних ідей для досягнення позитивного результату пізнання	Високий рівень незалежності від інших, наполегливість у досягненні мети пізнавальної діяльності	Відшуковують нестандартні ідеї, творчо підходять до вирішення різноманітних завдань	Уміють аналізувати, встановлювати зв'язки, творчо застосовувати набуті знання у своїй практичній діяльності

У відповідності до названих критеріїв гіпотетично сформульовано характеристики рівнів розвитку пізнавальної активності старших дошкільників:

- Репродуктивно-наслідувальний рівень – діти характеризуються пізнавальною пасивністю, відсутністю інтересу до пізнавальної діяльності, недостатньою сформованістю пізнавальних умінь. Вони віддають перевагу іншим видам діяльності (ігровій, конструктивній, зображувальній та іншим) над пізнавальною. У навчанні несамостійні, виконують завдання лише із покроковою допомогою та контролем з боку дорослого; мають вузьке коло знань про навколишні предмети, природу, людей, себе; не можуть добирати матеріал для самостійної діяльності; відчують труднощі у встановленні зв'язків між предметами та явищами. Для дітей з цим рівнем пізнавальної активності характерними є крайні пороги емоційності: вони або дуже замкнуті, неконтактні, неемоційні, або, навпаки, непосидючі, часто порушують загальну дисципліну, їм важко зосередитися на тому матеріалі, який вивчається.
- Репродуктивно-виконавчий рівень – діти характеризуються тим, що мають нестійкий інтерес до пізнання, який можливо підтримувати тільки використовуючи яскравий матеріал; прагнуть зрозуміти, запам'ятати, відтворити свої знання в ситуації дії за зразком у схожих, однотипних завданнях; можуть визначати окремі зв'язки між предметами і явищами. Дошкільники здатні добирати матеріал для своєї діяльності, але потребують постійного стимулювання діяльності з боку педагога, заохочення дій, спрямування роботи у певному напрямі та темпі, підказок.

- Конструктивно-виконавчий рівень – діти характеризуються досить стійким прагненням до пізнавальної діяльності у індивідуальній і колективній формах. Вони мають добре розвинену пізнавальну сферу, виявляють самостійність при виконанні завдань різного типу, добре орієнтуються у вивченому матеріалі та непогано засвоюють новий, що потім проявляється у різних видах діяльності; виявляють переважно позитивні емоції у процесі пізнання, у випадках невдач реагують адекватно, намагаючись виправити помилку. У цих дітей можна спостерігати прояви оригінальності у певних видах діяльності, що їм подобаються.
- Творчий рівень – діти характеризуються стійким інтересом і прагненням до творчої пізнавальної діяльності. Вони здатні до відповідного аналізу нового матеріалу, встановлення структурно-функціональних, причинних, просторових зв'язків; творчого застосування знань у своїй практичній діяльності, порушуючи шаблони, звичні зв'язки між предметами та явищами. Пізнавальну діяльність цих дошкільників визначають як пошукову, якій притаманні відповідні пізнавальні емоції (здивованість, подив, захопленість, радість та інші). Дітям властивий прояв високого рівня самостійності, наполегливості у досягненні мети, відшукування оригінальних ідей.

Отже, аналіз наукової літератури дозволив визначити критерії пізнавальної активності дитини дошкільного віку (пізнавальна орієнтація, інтерес, ініціатива, самостійність, оригінальність), а також дати характеристику рівням (репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий) цієї активності дітей. Подальшого вивчення потребують фактори, що впливають на формування рівня пізнавальної активності дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кондратенко Т.Д., Котырло В.К., Ладывир С.А. Обучение старших дошкольников. – К.: Рад. школа, 1986. – 152 с.
2. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. – 2-е вид., доп. – Х.: “ОВС”, 2000. – 164 с.
3. Люблінська Г.О. Дитяча психологія: Навчальний посібник для пед. інститутів. – К.: Вища школа, 1974. – 355 с.
4. Стадник Г.А. Развитие познавательной активности дошкольников в семье: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1992. – 124 с.
5. Суржанська В.А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – К., 2004. – 213 с.
6. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 144 с.

УДК 37:338

А.Л. Шипко

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянута спільність і відмінності в поняттях дитячо-юнацький туризм і туристсько-краєзнавча діяльність, уточнені провідні проблеми їх розвитку, місце позашкільних закладів освіти в системі дитячо-юнацького туризму.

The article deals with common and different in the notions children's and youth's tourism and tourist local history activity; the main problems of their development are specified. The place of out-of-school institutions of education in the system of children's and youth's tourism is specified.